

VIGH PÉTER

Szövegváltozatok a romantikára

Lovik Károly: *A halál kutyája*

A tanulmány célja kettős: egyrésztől végigkövetni *A halál kutyája* szövegének¹ kialakulását, másrésztől ezzel párhuzamosan, erre támaszkodva megbontani egy olyan közhelyet, amely – bár megindult az író személyének és alkotásainak újraértékelése – eddig érintetlen maradt. Lovik Károlytól nem maradt fenn számottevő kézirat, azok is levelek, emlékkönyvbe írt bejegyzések, képeslapok. Jelen ismereteink szerint nincs fennmaradt kéziratban regénye vagy novellája, ezért az alakulástörténet iránt érdeklődőknek a folyóiratok felé kell fordulniuk. Bár a novelláskötetekhez könnyebb hozzáférni, az ezekben fellelhető művek szinte kivétel nélkül megjelentek korábban valamelyik folyóirat hasábjain, s ha közelebről megvizsgáljuk őket, akkor kiderül, hogy Lovik tudatosan átírta, eltérő mértékben módosította korábbi novelláit, mielőtt azokat kötetben megjelentette volna. Különösen szerencsések vagyunk a most bemutatásra kerülő mű esetében, ugyanis egy publicisztikai írásban² elejtett utalásból kiderül, hogy az ifjú újságíró 1897 januárjában irodalmi betétekkel tűzdelt helyszíni tudósítást küldött az aninai bányászsztrádkáról a Magyar Hírlapnak, ami tekinthető az 1902-es novella előszövegének, hisz az élmény, a táj és a szóhasználat feltűnően sokszor azonos. Nem ment ritkaságszámba, hogy a századforduló írói egy-egy újságcikkből kerekítettek fikciós történeteket, itt viszont a személyes jelenlét és a benyomások hatása is erősíti a mondanivalót. Ugyanakkor kritikusan kell kezelnünk még ezt a ritka lehetőséget is, mert a lapszerkesztők mindenható keze bárhol húzhatott és toldhatott, így némi filológiai jóhiszeműséget meg kell engednünk, még ha ez látszólag ellentmondásos fogalom is.

A helyszín Anina (a novellában Bolgárhíd) – közigazgatásilag Stájerlakanina –, Krassó-Szörény vármegye oravicabányai járásában. A táj a Déli-Kárpátok nyugati meghosszabbítása, a Bánsági-hegyvidék, azon belül pedig az ásványkincsekben gazdag (vas, mangán, króm, szén) Krassó-Szörényi-érchegység (a novellában Poroszlói-hegyvidék). A téma megegyező: a bányászsztrádkáról való tudósítás. Ahogy ma is, úgy akkoriban még nyomorúságosabb³ volt a bányásélet. Manapság is hosszú na-

¹ Folyóiratban: Magyar Hírlap, 1902. november 1., 1–3; A Hét, 1903, I, 130–132. Kötetben: LOVIK Károly, *Őszi rózsák*, 1907, 111–120. Legújabb kiadás: Budapesti Negyed, 2010/1, szerk. KELEMEN Zoltán, 42–47. – A szerkesztő új szövegkiadásában sehol nem jelölte, hogy melyik korábbi szövegváltozathoz dolgozott, de könnyen kideríthető, hogy az 1907-es kötetre támaszkodott. Annak szövegét kisebb és nagyobb módosításokkal látta el, így mai helyesírásunk szerint javította a rövid magánhangzókat. Ennél jóval súlyosabb beavatkozás, hogy mindenfajta jegyzet nélkül áthelyezett és kialakított egy új bekezdést, ami már inkább befolyásolhatja az értelmezést. – Mindezek ellenére, a könnyebb hozzáférhetőség miatt, itt én is az interneten megtalálható változathoz fogok idézni: http://epa.oszk.hu/00000/00003/00051/pdf/bpn_67_042-047.pdf [2013. 05. 24.]

² ILLO, *Anina*, A Hét, 1903, II, 486–488. (Illo és Syrion = Lovik Károly. Vö. GULYÁS Pál, *Magyar írói álnév lexikon. A magyarországi írók álnevei és egyéb jegyei*, Bp., Akadémiai, 1978², 592.)

³ A novellában a szóhasználatban is tematizálódik a bányászok már-már állatorban lévő állapota. A nyirokcsomóknak a tuberkolózis miatti megduzzadását is a *görmely* szóval írja le, amit a régebbi nyelv-

pokig, hetekig képes uralni a híreket egy-egy bányaszerencsétlenség, holott ma fejlettebb technikával és jóval nagyobb körültekintéssel, szigorúbb biztonsági előírások alapján végzik a munkát. A századfordulón szinte egymást érték a súlyosabbnál súlyosabb katasztrófák. Anina pár évvel korábban is címlapra került, amikor 1894 őszén több halálos áldozatot szedő légrobbanás történt. Erről is született vezércikk és tudósítás⁴ a Magyar Hírlapban, azonban ez szinte biztosan nem Loviktól származott, mert akkor nem tett volna rá akkora benyomást a táj két és fél év múlva.

Az 1897. január 20-ai felkelésre az szolgáltatott okot, hogy a bányatulajdonos Osztrák Államvasút Társaság⁵ a munkások kárára akart változtatni a nyugdíjszabályzaton. Ez különösen károsan érintette volna a bányászfeleségeket, akiknek a körében túlságosan is nagy volt a megőzvegyülés lehetősége. Nagyrészt az ő felbujtásukra kezdett sztrájkba a kétezer-kétszáz bányász, majd mivel sem a cégtől, sem a minisztériumtól nem kaptak megnyugtató választ, körbevették az igazgatósági épületet, ahova a társaság emberei vették be magukat. A kiérkező csekély létszámú csendőrség jelenléte csak tovább szította az elégedetlenséget, amit dulakodás és kőzápor követett. Az ezt követő sortűzben és közelharcban tizenegy munkás azonnal meghalt, kilenc pedig súlyosan megsebesült. Előbb a honvédség, majd a közös hadsereg több századát vezényelték a helyszínre, ahol ezután további erőszak nem történt. A napilap sajtómunkásai elsősorban a társaságot és a megfelelő állami szabályozás hiányát tették felelőssé, s megértést mutattak mind a bányászok, mind a csendőrök irányában, akik egészen addig nem használták fegyvereiket, amíg meg nem támadták őket, akkor viszont ez kötelességük is volt. Az eseményekről 1897. január 21–24-e között jelentek meg vezércikkek, elemzések és tudósítások a lapban, azonban a már említett filológiai jóhiszeműség mellett is csak azokat tulajdoníthatjuk Lovik Károlynak, melyek a „saját/kiküldött tudósítónktól” címkét viselik. Mielőtt azonban a konkrét tudósítással foglalkoznánk, vegyünk szemügyre, hogy nyolc évvel az események után hogyan látta ő akkori munkáját és hozzáállását. A visszatekintés értékét az *ars poetica* vonások emelik, ezért is szükséges hosszabban idézni publicisztikáját:

Vajjon hoztam-e magammal igazságot és impressziókat? Vésődött-e bele valami az emlékezetembe, egy nagy tétel, amelyik utmutatója lesz minden gondolatomnak? Befészkelte-e magát a boszuérzés szívembe, a hosszu lejáratu boszué, amely a jövőben örökkön megnyilatkozik az író munkáiban, alakjaiban, fejtegetéseiben? Más lettem-e a nagy tragédia forrásánál és megváltozott-e életem pályája? Olyan kérdések ezek, amelyekre érdemes feleletet adni a lelkiismeret, sőt a nyilvánosság színe előtt. Be kell vallanom, hogy csalódtam. Ugyanazt éreztem, mint a szinpadon, ha megpillantjuk a természetes pir helyett a bécsi rongyot s a gyémánt helyett az üvegkristályt. A távlat megkápráztatott s aki egy nagy lelkirázkódtatást vártam, tulajdonképpen alig illeődtem meg a hullák és koporsók között. Nagyon közelről láttam a dolgokat s mikor a részletekbe mélyedtem, szemem előtt elmosódott az általános

használat a marhák megbetegedésére használt. – Vö. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. A–GY*, főszerk. BENKŐ Lóránd Bp., Akadémiai, 1967, I, 1092.

⁴ Magyar Hírlap, 1894. október 21–24.

⁵ 1883-tól nevében Osztrák–Magyarrá változik, ám ennek ellenére magántársaságról volt szó, mely már az 1850-es évek végére vasúthálózatot épített ki Magyarországon déli-délkeleti részeibe, hogy jobban értékesíthesse az ott található ásványkincseket.

kép. Megpróbáltam, hogy hüén írjak le mindent s mikor elolvastam tudósításomat, úgy éreztem, hogy kevesebbet és rosszabbul irtam, mint aki az esti lapokból dolgozta föl az anyagot. Ujra és újra átdolgoztam az anyagot, soha nem lett jobb s végül elkeseredetten dobtam tűzbe az egészet. Ma már nem cselekednék ilyen botorul, mert tudom, hogy így jár minden író, aki fotografálni akar s lezövekezi összes megfigyeléseit. Az írás művészete éppen abban rejlik, hogy intuíciónk legyen: intuíciónk az olvasók s nem az előttünk lefolyt dolgok iránt. A közönség messziről, madártávlatból nézi az eseményeket s ha kipéccézem neki az apróságokat, elrontja a szemét s elveszti a kedvét, akárha a Jánoshegyen állván, külön akarom neki választani a városon végighuzódó óriási színfoltokat. Az író lásson ugy, ahogy az olvasója lát: kissé felületesen, könnyelműen és gyorsan. Ha elmondom neki, hogy Aninán járva láttam egy kocsit, amelyen mosóteknőben feküdt egy halott gyerek, míg a mellette ballagó oláh könyccseppjei nagyot serczenve hulltak a pipájába, talán többet fog látni, mint ha szociológiai fejtegetésekbe bocsájtkozom és adatról-adatra föl sorolom neki a bérharcz előzményeit. És az írók mindig a közönség neveli, nem pedig ő a közönséget s az íróknak szükségképp hazudnia kell, aminthogy nem igaz, hogy egy zöld köpönyeges oláht láttam, akinek könyei a pipájába potyogtak. Azzal vádolni az írók, hogy hazudik, nagy igazságtalanság. Avagy nem hazudik éppugy a távlat, az események, a halottak s maga a publikum, amely mindenből a színeket kívánja, holott a helyzetek vigasztalanok és színtelenek? Aki a tudományt a belletrisztikával akarja összekeverni, egytől-egyik pörül jár, akárha szinpadról akarna dogmákat hirdetni. A tudás pillérei zordak, repkény nem fut rajtuk végig s a logika könyörtelen vasláncz, amelynek zörgése nem kellemes az élet zajában kifáradt s változatosságot kívánó lelkeknek. Hazug minden, ami szép: az égbolt kéksége, a tenger zöld színe, hazug a mámor és hazug a nő s mégis mindannyit szeretjük, mert csalásuk gyönyörűség az élet örök igazmondásai közepette. Ellenben megbízhatók a közhelyek, mert valamennyiünk nézetét összefoglalják s kiegyenlítik s mégis undorral fordulunk el tételeik előtt. A legtöbb fiatal író azzal kezdi, hogy az igazságot fogja hirdetni s mégis romantikus lesz valamennyi, mert különben antropológus és szociológus fejlődik belőle s nem tud koncessziókat tenni a tollnak.⁶

Három fontos tétel kerül itt terítékre, melyek döntően befolyásolták írói pályáját, ezek pedig: a rövidtörténet sűrítettségének eszközként való felismerése, író és olvasóközönség egymáshoz való viszonya, valamint a romantika mint irodalmi gravitációs erő. Ebben a sorrendben haladva vizsgáljuk meg kapcsolódásukat a novellához. Az újságíró Lovik által írt tudósítások rendkívül aprólékosak és részletesek, bemutatja az eseményeket a munkások, a társaság emberei és a karhatalom szempontjából is, számba veszi az előzményeket és a lehetséges következményeket is. A szépíró Lovik által írt novellában ezek a részletek még a felszínen sem kerülnek elő, sőt egy másik történet beékelésével megtöri magát a zendülés elbeszélését is. A napisajtó felfutása elképesztő igényeket generált a századforduló Magyarországon, aminek hatása alól az irodalom sem vonhatta ki magát. Gyorsan kellett írni viszonylag kis terjedelmű elbeszéléseket, s természetesen minden író arra törekedett, hogy valamilyen módon az ő írása emelkedjék ki ebből a kavalkádból. Kényszer és lehetőség kéz a kézben jártak. Már akkor, de később is megoszlottak a vélemények arról, hogy vajon jót tesz-e az irodalomnak a sajtó ilyen mértékű felhajtó ereje. Soha nem látott mennyiségben születtek ekkor – és jutottak el gyorsan a közönséghez – kispróza művek. Ahogy elmondható a korszak termésére, úgy Lovik életművére is, hogy ebből fakadóan tartalmaz esztétikailag kiemelkedő, de kevésbé sikerült darabokat is.

⁶ ILLO, *Anina*, i. m., 487.

A forma mindenesetre adott volt, s igyekeztek a lehető legtöbbet kihozni belőle, akár annak átszabásával is.⁷ Az író–olvasó viszony, a közönség hozzáállása művészetéhez egy olyan szelete volt életének, amivel végig és sokat küzdött. Ennek a belső ellentmondásoktól sem mentes kapcsolatnak a kifejtése külön tanulmányba kívánkozik, jelen esetben inkább a sűrítetttséghez és romantikához kapcsolódik, miszerint azért is kísérletezett kétféle szöveges tudósítással (aprólékos, objektív – irodalmi, szubjektív), hogy közelebb férközzön olvasóihoz.

A szakirodalomban egyetértés mutatkozik azt illetően, hogy pályaképe egyértelműen leírható a „realizmusból” a „romantikába” ívelő vonallal. Ennek a megalapozója *A magyar irodalom történetének* negyedik kötete, ahol Diószegi András⁸ tanulmányának már a címei is egységet alkotnak.⁹ Az úri fiatalember a régi világ emberei között keresi az idillt, azonban ott nem találja, de mivel nem olyan erős, hogy *görbe tükröt* mutasson a társadalomnak, ezért közönybe és nihilizmusba menekül, amiből a romantika, az álmok és a mesék rántják ki. Az 1907-es *Őszi rózsá* kötetet is a *Közöny és nihilizmus* fejezetbe teszi Diószegi, ahol így ír ezen alkotói korszakáról:

Az ilyenfajta kitörések, valamint egyik-másik novellájának a proletariátus, a szegénység életéről s lázongásairól rajzolt képe azt mutatja, hogy Lovik átlátott a »másik világba« is: a századelő szociális mozgalmaiba [...]. Mégsem vállalja a morális kritikánál is mélyebb társadalombírálatot, az osztályok közötti ellentmondások feltárását. Ő maga is nihilista, közönyös: magáramaradt hőseiben mintegy önarcképet rajzol. [...] A kérdés tehát az: a közönyből hová vezet az út, ha az író – éppúgy mint hősei – a felismert igazságért nem vállalja a harcot?¹⁰

És bár a kérdés valóban kínzó, tovább kell lépnünk, hogy lássuk, hogyan épült be ez a konstrukció az irodalomtörténeti gondolkodásba.¹¹ Bodnár György szerint¹² is társadalomrajzait először a bírálat, majd a dezillúzió jellemezte, s írásművészetében az „eszmenyítő realizmus” és az „újromantika” között billeg. Ő még tömörebben fogalmazza meg a pályáívet: „a romantikaoszlató az újromantikához érkezett.”¹³ Bár Dérczy Péter igyekszik távol tartani magát a korábbi besorolásoktól, ő is „realisztikus” elbeszélésekről beszél, de ezzel egyenrangú szempontként behozza az elbeszél-

⁷ „nem a műfaj emeli az író, hanem a poéta a műfajt” (SYRION, *A víg özvegy*, A Hét, 1907, I, 153.)

⁸ Ugyanakkor nem elenyésző hatással volt rá Illés Endre írása. Az ő Lovik-képét és narratíváját ágyazta be az uralkodó diskurzusba. Első közlése: ILLÉS Endre, *A lefegyverzett író. Krétarajz Lovik Károlyról*, Csillag, 1956/7, 116–123. Ez került át az 1956-os (*A néma bűn*) és az 1970-es (*A kertelő agár*) szövegkiadásokba.

⁹ Hálózati változat: <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/04/461.html> [2013. 05. 02.]

¹⁰ <http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/04/464.html> [2013. 05. 23.]

¹¹ Így Diószegi azon önellentmondásával sem foglalkozom, hogy szerinte Lovik „hiába tartotta magát elsősorban novellistának, regényírónak is számottevő, ez utóbbi kvalitására azonban még nem figyelt föl eléggé az irodalomtörténet. Túlságosan csak a romantikust tartotta számon életművében, morálkritikai igényességét, pszichológiai realizmusát – legsajátabb tulajdonságait – mellékesnek vélte.” Joggal érezhetjük magunkat ingoványos terepen, hogy most realista vagy romantikus oldala, morálkritikai igényessége vagy annak hiánya miatt kell értékelni/elutasítani írónkat. (<http://mek.oszk.hu/02200/02228/html/04/464.html> [2013. 05. 24.]

¹² BODNÁR György, *Az álmok és emlékek pikareszkje: Lovik Károly (1874–1915)* = B. Gy., *Párbeszéd az idővel. Válogatott tanulmányok, esszék, kritikák*, Bp., Argumentum, 2009, 112–118.

¹³ *I. m.*, 115.

lésmód, a szövegstruktúra és a lélektani ábrázolás témaköreit.¹⁴ Még Nyilasy Balázs tanulmánya is tovább viszi ezt a terminológiát: „az ábrázoló-feltáró-realista, társadalmi érdeklődésű novella az 1907-ben napvilágot látott *Őszi rózsza* című Lovik-kötetben tetőzik.”¹⁵ Thomka Beáta¹⁶ elszakad ezektől a sémáktól, s más rendezőelv szerint közelít a novellákhoz, így *A halál kegyéjéhez* is, melyre adott helyen még visszatérek. Látható, erős nyomás van az irodalomtörténészen, hogy az elődökre támaszkodva, gondolkodás nélkül „realistának” címkézze ezt a művet. Forduljunk most azokhoz a szövegrészekhez, amelyek szó szerint vagy áttételes formában, de megtalálhatóak a tudósításban és a novellaszövegben is. Hosszabban idézem ezeket a részleteket, mert az eredetije nehezen hozzáférhető.

Így szól a január 21-ei táviratszerű tudósítást beharangozó irodalmi fülszöveg:

Zuzmarás fák borította erdők között fekszik Anina, mely tegnap oly szomorú hírességre tett szert. A vasut Oraviczától kezdve meredek sziklautakon kanyarodik fel a tetőre, amely egyike Magyarország legszebb helyeinek. Három hegy között a katlan telve szürke és barna munkásházakkal, amelyeken ujjnyi vastagon fekszik a korom. Anina csupa vasműből, bányából és az alkalmazottak lakásaiból áll. Kedves, csöndes városka, amely hegynek fekszik és a gazdának terméketlen. Rendesen sűrű füst terjeng mindenfelé a számtalan kéményből. [...] Most csend van. A kihalt telepet egyetlen elektromos lámpa világítja meg.¹⁷

Ezek az irodalmi jellegű betétek megelőzik a tárgyilagos tudósításokat, s nagyobb betűvel is vannak szedve, céljuk tehát egyértelműen a hatás, az attitűd-alakítás és nem az informálás. Gondoljunk vissza a fentebb idézet publicisztikai számvetésre A Hétben, s ennek alapján olvassuk a következő napról szóló jelentést:

Kék és zöld kaftános oláhok jönnek le a hegytetőkről. Összeverődnek, mogorván beszélgetnek, husz emberről, akik Aninán golyó által estek el. Vagy talán nem is borzadnak? Ezen a vidéken meg kell a halállal birkózni. Csupa sárga, vad fantáziájú hegy össze-vissza, mintha egy piszkos vizü, óriás hullámu tenger megkövesedett volna. Lenyakazott sziklák, vad bozótok, melyeknek sohse érik meg a gyümölcse; jeges vizü patakok, melyeket elnyelnek a sziklák, görgeteges hegyi utak, fölöttük pedig sáppadt égbolt, örökké havazásra álló. Alattuk a gyilkos kőszénbányák. Félni kell a természettől, vajjon mit akarhat, földrengést vagy kőesőt?

A táj egyértelműen nagy benyomást tett rá, talán már túlságosan is hosszan írja le, nagy és vibráló jelzőket használva. A novellában a leírás hosszúságát terítéssel küszöbölte ki: a táj jellemzőit majd az emberek arcélében lehet felfedezni. Így folytatja:

Fenséges, megdöbbenő Anina vidéke a hó csendes perspektívájában. Jobbról balra voltigálnak¹⁸ a szikla kulisszák, hol vadul neki rohannak egymásnak, hogy óriási vargabetűvel

¹⁴ DÉRCZY Péter, *Világok határán: Lovik Károly* = LOVIK Károly, *Árnyéktánc. Elbeszélések*, Pécs, Jelenkor, 1999, 203.

¹⁵ NYILASY Balázs, *Thanatosz titokszatos örvényében. Lovik Károly és az Árnyéktánc*, Kortárs, 2004/7, 85–98. Hálózati változat: <http://home.hu.inter.net/kortars/0407/nyilasy.htm> [2013. 05. 02.]

¹⁶ THOMKA Beáta, *Lovik rövidprózájának elbeszélés szerkezeti és műfaji kérdései* = T. B., *A pillanat formái. A rövidtörténet szerkezete és műfaja*, Újvidék, Forum, 1986, 57–86.

¹⁷ Magyar Hírlap, 1897. január 22., 6.

¹⁸ Csak következtetni lehet – ám nem áll messze Lovik habitusától és nyelvhasználatától –, hogy itt a német *volligieren* ige (műlovaglást végez, műlovagol) magyarosított alakját használta. Nincs információ arról, hogy ez bevett kifejezés lett volna, ezért élek a gyanúperrel, hogy sajátos idiolektus.

elkerülük szikláikat. Itt hófedte, csöndes a tömpe tető, amott szerte csapdosott, hajlott fák reszketnek a szélben. Mint az erőszakosan feldarabolt mindenség, olyan a vidék. Aztán egyszerre megszűnik a zuzmara-jég-és kőkorszak, a völgyből magas kémények pipáznak az égnek, egyformára épített bogárhátú házak sorakoznak egymás mellé. Fekete minden, a füst kegyetlen patina. Kőszénpor, salak: ez Anina levegője és anyaföldje. Feketék a fák, a házak, az emberek, a hullák, amelyeket ott hagytak heverni egy éjen át a kémények alatt, megmevedett tagokkal. A füst ma elpihent, a taligák halomra lökve, a kohók gazdátlanul. A vasut mentén szakállas, német sipkás emberek pipáznak, mert füst okvetlen kell Aninának. Az ormótlan olvasztók, kemenczék, fuvók setéten ácsorognak a homályban is, néhány kezelőjük elment, oda, ahol nem kell köszönet törni.

Ahogy szóba kerülnek az emberek, feltűnik egy pillanatra a riporter alakja is:

Most még rendre fekszenek egy gépházban, sárga deszkákon. A csendőrgolyók eltorzították őket, és felmentették a társládát kötelessége alól. Szeretném, ha azt irhatnám, hogy Aninán magyarok dolgoznak. A becsületes, munkás emberek mintaképe ez a dolgosa nép. Hiszen a zendülésüket is az okozta, hogy harmincz évig akartak dolgozni. Egy se fogadott el tőlem egy krajczárt se, pedig Aninán ma nem mértek ki öt kiló hust, és egy háznak kéménye se füstölt. Vadak, zárkóztak, daczosak. Lehet, hogy soha többé munkába nem állanak, de lehet, hogy valaki eszükbe juttatja, hogy nekik kell az árvákat eltartani, s holnap kezükbe veszik a pőrölyt. [...] Az a vad asszonyi nép, mely a szerdai eset okozója volt, sehol sincs. Vagy csak nem azok a fekete kendős alakok, akik a koporsóra borulva, dörömböznek a deszkákon? Ezek vezették volna harcza a férfiakat? Vajjon melyik báli szépség képes erre, s mennyire kellett, hogy szeressék egymást! Csöndes éjjel borul Aninára, odalátok ablakomból, ahol tegnap a husz vértanu vére folyt. Villamos lámpa világítja a föl nem mosott vérfoltokat, odébb látszanak a koporsók, amint egymás mellett fekszenek. A rögs hegyi utnak parasztszekér vág neki, gubás atyafi ül a bakján, a kékködmönös oláh a kosárban ül, a koporsó mellett és sirva pipázgat...Mennyi füstöt kell a kéményeknek okádniok, míg ezt bevonják kormukkal!¹⁹

A számtalan ismétlődés, a keretesség, az ismerős zsánerképek, s leginkább a majd nyolc évvel később bevallott „irodalmi hazugság” alkalmazása nem kifejezetten a „realisztikus ábrázolást” erősítik.

Áttérve *A halál kutyájára*, a mű – illetve ezeknek a novellatípusoknak – legnagyobb esztétikai erőssége, hogy bár kitergetik előre a műfaj egyik meghatározó poétikai eszközét, a csattanót, a poént, mégis képesek hatást kelteni. Ez a narratív „altatás” talán a tudósító – halál kutyája metaforizációnál is fontosabb. A szereplő-narrátor a szó legszorosabb értelmében az utolsó órában érkezik meg a színhelyre, utazása huszonhárom és fél órát vesz igénybe. A Lovik által kedvelt és gyakran alkalmazott metalepszis²⁰ itt is érvényesül: a tudósító, akár a kutya, mindig kiszagolja, hogy hol készül katasztrófa vagy vérontás, amiből aztán remekbe szabott tudósítást lehet írni. Így az események *előtt* – holott nyilvánvalóan az esemény vonzza a riportert, s nem fordítva – érkezik meg Bolgárhídra, ahol azonban már a táj („ábrázata kormos volt mint az ördög”) is átalakul a referenciális tudósításhoz képest. Az elbeszélő mintha még ironizálna is központi metaforáján:

¹⁹ Magyar Hírlap, 1897. január 23., 6.

²⁰ A Lovik novellákban megjelenő metalepszis működését tekintve közelebb áll az antik retorikából ismert alakzathoz, a szöveg egészét mégis sok esetben a metaforikus tengely felé tolja el, annak irodalmiságát erősíti.

Az idők folyamán a riportokban nagy gyakorlatra tettem szert. A külső jelekből s az előzményekből meg tudtam ítélni, hol lehet bajra következtetni [...]. Azt mondták kítűnő orrom van; ösztönszerűen tudtam megérezni, hova menjek. Lehet, hogy volt is benne valami, magam azonban azt hiszem, hogy többet köszönhettem vidéki összeköttetésemnek, geográfiai és szocialista tanulmányaimnak és örökös éberségemnek, amely számon tartott minden tényezőt.²¹

Nem nehéz kiolvasni ezekből a sorokból, hogy a riportírás mestersége önmagára, a tágabb értelemben vett írásművészetre mutató, autopoetikus alakzat. A helyszínre érkezéskor az utazásból eredő fáradtsága, levertsége és elcsigázottsága elszáll: „Kellemes láz fogott el, amely megélenkítette megfigyelő képességemet, gyorsá tette mozgulataimat.” Ahogy haladunk előre a történetben, s a bányászok bizalmukba fogadják, elkezdnek mesélni neki, úgy fokozódnak a tünetek: „szívem sebesebben dobogott, arcom kigyúlt.” A kérdés, hogy miért? Hisz az elbeszélő már-már egyfajta önhittséggel ismétli meg:

»Ők még nem tudták, mi fog történni: én már tisztán láttam.« [...] Derék emberek – gondoltam magamban – milyen kár lesz értök, ha holnap közjük ló a katonaság. Elnéztem a piros bajuszút, aki kezére támasztott fejfel dúdolt s mintha láttam volna, ez a széles koponya hogy fog vérezni s a nagy, nedves szemek hogy merevednek meg. A kis mantillos fiúcska holnapra árva lesz, s a børsapkás nem tör több követ. S ahol én járok, ott mindig ez történik, ma még jókedvűen parolázok az emberekkel, holnap a holttestüket nézem. Ha tudnák, ki vagyok talán rég megöltek volna. De nem sejtik, nyugodtan fecsegnek s jóakaróan bámulják gyorsan szaladó irónomat.

Nem adható más válasz, mint hogy a történetészövés, a novella felépítése és kibontása adja a riport-elbeszélő motivációját és izgalmát. Olyannyira, hogy – amikor épp kifulladásra a tudósítás – beékel egy teljesen eltérő szöveget: „Faluhelyen este, télen, kísértetekről szokás beszélni. Mikor kint süvölt a szél, belül fölébred a fantázia s tarka képeket rajzol az elemek harcáról. Nem volt már mit mondanunk a sztrájkról, áttértünk hát erre a tárgyra.” Nem véletlen a többes szám első személy, ugyanis megfigyelhető egyes Lovik novellákban, hogy az elbeszélés szerkesztését látszólag „kiszervezi” szereplőinek, vagy legalábbis részleges szerkesztői rangot ad nekik. Nincs ez másképp itt sem, mert a halál kutyájának történetét nem ő, hanem a piros bajuszú Simon mondja el, a riportert hátradől székében és figyel. Az más kérdés, hogy *A halál kutyája* című történetet már ő beszéli el, bedolgozva az általa még nem hallott legenda szövegét. Ez az apró különbségtétel rávilágít a fikcióalkotás különböző rétegeire, ami a szerző egyik kedvelt poétikai fogása volt.

Thomka Beáta is a hiedelemmonda beékelését és az eltérő szövegtípusok (tényszerű és fantasztikus) művészi egybeszerkesztését emeli ki ezzel a szöveggel kapcsolatban, melyet találóan az *Egyszerű formák és fantasztikus elbeszélés* fejezet részeként tárgyal.²² A közbeékelte legenda ismertetéséről lemondva itt elég csupán annyit megjegyezni, hogy a faluban egykor megjelent agyaras, eltérő szemszínű kóbor kutya a sátán megtestesülése volt, s aki a közelébe került, mind meghalt, míg egy apácának

²¹ http://epa.oszk.hu/00000/00003/00051/pdf/bpn_67_042-047.pdf [2013. 05. 24.] – A többi idézet is innen származik, ezért a továbbiakban külön nem jelölöm.

²² THOMKA Beáta, *Lovik rövidprózájának elbeszélés szerkezeti és műfaji kérdései*, i. m., 62–65.

készülő hajadon a keresztyét feléje tartva el nem pusztította. A narrátor már az események ismertetése előtt kétszer is megjegyezte, hogy „könnyen hívő” néppel van dolga, s valóban: a népi vallásosság – kereszténység és pogány babona színes keveréke – összes jellemzője felvonul előttünk. Lovik részéről is megvolt a szerzői szándék ennek az erősítésére, ugyanis az 1902-es szövegváltozathoz képest módosítja az első áldozat, az asztalos nevét Jancsikról *Péterre*, úgy, hogy Simon beszéli el a történetet. Péter a kutya megsimogatása után másnap, vecsernyére hal meg. Ez a látványos egymás mellé helyezés egyértelműen (Simon)Péter apostolra mutat. Az egyház tizedelése tovább folytatódik, mert Breszkájnő szerencsétlenségére a keresztyútnál találkozik a kutyaival, de Knecht templomszolga is áldozatul esik. Kevésbé bizonyítható gondolat, de nem azonnal elvetendő, hogy az akasztott ember, akit a halál kutyája gazdának tart, és a kezét nyalogatja, nem más, mint Júdás apostol. Eddig nem értelmezett, de annál fontosabb apró jel a mantill említése. A fejet és a vállat takaró ruhanemű rendeltetését a *Biblia* adja meg (1 Kor 11, 1–15). Ezt a női ruhát egy kisfiú hordja, s bár látszólag kifordítaná annak jelentését (hisz a férfiak fedetlen, a nők fedett fejfelé imádkozhattak), valójában egyfajta tragikus szentséggel, a túlélés glóriájával ruházza fel, narratív szempontból is. Végezetül – bár paratextus – nem lehet eltekinteni attól a tényről, hogy a novella első ismert szövegváltozata november 1-én, Mindenszentekkor, azaz az üdvözült lelkek emléknapján jelent meg. Ezt majd a záró egységhez való illeszkedése emeli ki a történeti adat állapotából.

„A szerkezet aszimmetriája tökéletes: a történetet kitölti az előkészítés, melyhez az esemény megtörténése ráadásaként kötődik.”²³ – fűzi hozzá Thomka Beáta, s a beékkelt történet után hamar és hirtelen találunk vissza az eredeti történethez.²⁴ A novella első és későbbi közlései között fontos módosítások vannak az utolsó rész tekintetében. Az egyik az irodalmiságot erősíti: 1902 – „A fáradságot most éreztem, fülem zugott, fel voltam izgatva a munkától s a készülő események érzésétől.” 1907/2010 – „Az izgalmak elszálltak, újra nagy fáradságot éreztem, a fülem zugott, s a készülő események képei vetődtek elém.” A következőkben még hangsúlyosabbá teszi a központi metaforát: 1902 – „Én vagyok a halál kutyája, amerre járok légyként hullnak az emberek.” 1907/2010 – „Én, én vagyok a halál kutyája, amerre járok, légyként hullnak az emberek, jók, rosszak, öregek, fiatalok kímélet nélkül.” Bár a későbbi szövegváltozat megduplázza az azonosulást, továbbra is amellet érvelek, hogy nem ez a novella kiteljesedése. Thomka Beáta is úgy látja, hogy az álom az, ami egyesíti az eltérő regiszterben megszólaló, más motívumokkal dolgozó szövegrészeket. Míg előbb a „szörnyű álom” képe jelenik meg („Csak nehezen aludtam el, de szörnyű álomom volt.”), a későbbi szövegváltozatban hozzáadódik, ráépül erre a „halálos álom”. 1902 – „-És lesz-e vajon, aki engemet megvált? – kérdeztem félálomban.” 1907/2010 – „-És lesz-e vajon, aki engemet megvált? – kérdeztem félig ébren, s aztán egyszerre halálos álom borult rám.” A megváltás visszakapcsol

²³ *I. m.*, 63.

²⁴ Az 1902-es szövegváltozatban „hazamentem az irodába, ahol ágyat vetettek nekem.” Ehhez képest az 1907-es és a későbbi változatok sűrítenelek: „Későre járt, hazamentem.”

minket a november 1-ei paratextushoz, illetve a záró képhez, ahol a mantillos árva kisgyerek néz szembe velünk és az elbeszélővel. Ahogy Stefcsik lánya megváltotta a halál kutyáját, úgy nincs kizárva a riporter megváltása sem, aki a szörnyű, majd halálos álomból ébred (!) történetének befejezésére. A narrátor sikeresen beleolvadt a saját maga alkotta fikcióba, hihetően ábrázolja, hogy immáron passzív szereplőként csak lohol az események után. A hirtelen váltás azért nem zökkenti ki az olvasót, mert valóban egyensúly alakult ki a történet misztikus és szociografikus motívumai között, melyek létrehoztak egy összetettebb narratív szerkezetet, ahol tények és jelképek kölcsönösen elmélyítik egymás jelentését.²⁵ Ehhez nagyon hasonló elbeszéléstechnika és poétikai eszköztár működik az 1901-es *Leveles láda* kötet Tor című novellájában.

Társadalmi érdeklődése (Nyilasy Balázs kifejezése) és alapanyaga tagadhatatlanul van ennek és az ehhez hasonló írásoknak, de az elbeszélésmód és a poétikai eszközök mind a romantikus hagyomány felé húzzák ezeket a szövegeket. Az elmúlt évtizedekben mind a nemzetközi, mind a hazai irodalomtudományban módosult és elmélyült az itt is használt korstílus és stílusirányzat/ábrázolási mód jelentése. Ez alapján feltehető, hogy Lovik Károly döntően és mindig a romantika vonzáskörében alkotta műveit, s a hangsúlyeltolódásokat is ezen a halmazon belül kell keresnünk.

²⁵ THOMKA Beáta, *Lovik rövidprózájának elbeszélésszerkezeti és műfaji kérdései*, i. m., 64–65.